

ЦІКАВА РОЗМОВА ПРО СОВІСТЬ

Коли людину визнати моральним діячем і вважати морально відповідальною за вчинки, тоді із існуванням совісті не виникає жодних проблем. У такому положенні складається реальний діалог і ведеться лише одна розмова. Не та, яка не припускає інших розмов, а виняткова.

Я вважаю таку розмову цікавою.

У такому разі в людині визнається щось таке, на що неможливо впливати. Що за будь-яких обставин залишається незмінним. І тому, з чим можна взаємодіяти, лише мовою поваги, дружби та, безумовно, любові. Тобто стверджується досконалість у людині. І хоча таке місце не визначає і не забезпечує безпомилковим життям, все ж таки очевидним є її потяг до вдосконалення. А з цим і душевні муки через злети і падіння, переживання від бачення зоряного неба – ефекти співчуття подій.

Сумніви ж в існуванні совісті, так само як і безперечне її відкидання плодять «проблеми від зарозумілості». Починаються вони, особливо тоді, коли відповідальність на людину покладається без її доброї волі. А моральна свідомість стверджується не підставою самої себе, а підігнаною, присвяченою. Прикладом цього може бути відомий у своїх наслідках досвід, коли совість оголошується актом, що виростає із суспільної свідомості.

У такому разі складається інша розмова. Викривальна.

Розрізливши розмови про совісті, як такі, які ведуться тими, хто бачить досконалість у кожній людині – бо так думають і живуть, і тими, хто виймає безумовність ззовні і навішує на себе, з метою володарювати, почну з того, що в цікавій розмові про совісті – така формує суспільство, ніколи в ньому не затримуючись. Що важливо, не посягаючи на особистість. Особистість, по совісті, кажучи, щось сформоване. І тому суспільством не створюване.

Тобто совість – сутнє, яке пригнічує. При цьому тільки те, що можна придушувати – не особистісне.

А у викривальній розмові совість ведуть двома коридорами. Вона або повністю відрізається від суспільства і відразу пов'язується виключно з особистістю. Або прив'язується до такої свідомості, якої не існує як свідомість, бо немає причини існування. У першому переконанні совість не відіграє жодної ролі для людей, що об'єдналися в спільноту. Вона осідає в Надлюдині і бродить над натовпом байдужих істот. У другому – вона фантом. Тобто нівелюється групою людей, яким вона заважає жити як заманеться. Виходить, що для кожного, хто схильний викривати

совість, вона або надприродна або (не)природна – потворна. Спалахує при надактивності байдужої чи нахабної істоти.

Я волію вести про совість цікаву розмову. Тому що совість так потребує. Просто не приймаю фантазій про її надприродність, або (не)природність. Усього, що свідчить про її примус схилити до «переваги»: спекулює на її винятковості і невидимості. Совість – зі сфери безумовності і тому не умовність, а необхідна умова надприродності для природності. Можна сміливо сказати, що вона – веління природності бути не тільки фізично, а й метафізично. І будучи метафізично, не бути чудовиськом.

Таке усвідомлення совісті допомагає, будучи кінцевим, ще й перебувати у безсмерті. І вести себе не тільки як відьмі чи ангелу, але ще як... (тут самі візьміть за приклад когось із великих людей). Згадаємо, наразі, як за всіх часів, сьогодні генія на п'єдестал, а завтра виявляється, що не того й не там встановили. Час зносити. А звідси й спостерігати: хто ще визнає знехтуваного, а хто «свій».

Більше не відволікаючись, продовжу, що допускаючи людину моральним діячем, сумлінний не поспішає захоплюватися вчинком совісті. Або говорити про того, хто діє без совісті мовою образ. Бо сам не знає до кінця, до чого приведе те, що ним робиться, коли здійснюється належне. Згадується зараз такий «ловець у житті» як Коля Красоткін із Карамазових. Йому було совістю наказано берегти дітей від дорослого світу. І він ретельно охороняв дитячу наївність. Тільки от Ілюшечку не вберіг від падіння в заляту прірву. Чому? Можливо тому, що спасіння дитини в дитині, треба було починати з себе? І зупинитися на цьому, а не ставати навіженим від вульгарності дорослого світу. Ставлення Красоткіна до веління совісті виявилось засобом самоствердження у світі дорослих, а не спасінням себе як морального діяча. Тому він не страждав від того, що повинен робити необхідне саме по собі, а не міг бути інакше, як упереджено. І вже через це мучився.

Хочу своїми словами сказати, що совість – це поклик дитини до самотійного життя. Тільки не до дорослого (вульгарного), а такого, де за твої кроки відповідатиме не дорослий, а ти сам. І ось саме це самотійне життя – щось від чого залежить людина як особистість. І у своїх вдосконаленнях виходить за рамки буденності у неможливість. Але, що важливо, при цьому не обертається невідомо ким.

Отже, людина перебуває в особистій залежності від того, що формує її до рівня особистості. Стверджується, що людина залежить від совісті.

Я чесно спробувала придумати сумлінну істоту та безсовісну істоту. Спочатку зазіхнула подивитися, як совість викривається. І в процесі свого замаху, виявила, що, по-перше, це одразу були люди. Причому ті, які були «винні» через те, що їм усі винні. По-друге, вийшло

так, що на думку спадали реальні випадки з минулого. Залишалося згадувати та описувати. Їх було багато.

Перше, що поєднувало безсовісних, так це дія під виглядом совісті. Вони легко «узагальнювались» та всі дружно, щоб не робили, то заради себе неймовірних і своїх зрозумілих цілей. Неминуче використовуючи інших як засіб для «посвіченості» існування. Вийшло так, що кожен, хто демонстрував совість, закликав до совісті або покладав різкість судження на совість – виявлявся безсовісним. Такий легко спустошував те, що належало робити. І «виводив із себе» того, хто жив поруч – викликав у «сусіда» язву ресентимену. Безсовісний швидко виявлявся тим, хто всі свої дії заради іншого і заради великої мети обертав лихом.

А ось сумлінного важко було намалювати. І що не складай, то максимум виходив святий. Він не симулював благодійника, але щоразу виявлявся якимось «неживим». Усміхнений, поступливий, не конфліктний. Він показував приклад доброї поведінки, вимагав смирення від розбещеного, вселяв світ войовничому. І наче все повинно було в ньому влаштовувати. Він же прямо не дорікав нерозумному. І явно від нього відрізнявся. Тільки от від совісті в його благому та спокійному діянні нічого не було. Тому що, наприклад, коли совість попереджала праведника про те, що не треба відповідати гвалтівнику тим самим, той підставляв праву щоку. Але коли совість, після цього, виносила слухняному вердикт: винний, вимагала каяття, то мій святий вплутувався в новий суд. Починалося самопокарання. Він не погоджувався, хотів перегляду. Йому одразу бачилося, що совість вимагає «шифруванням» і натяками попереджень схиляє до помилки. Провину за непокору праведник відчував, але не розумів, навіщо йому зазнавати покарання і проходити досвід каяття. На нього тиснув аргумент: виявлений послух. Як так може бути, що людина не пішла урозріз попереджень совісті і викликала її «невдоволення»?

Насилу намальовані сумлінні (вірніше сказати, змальовані), так само як і незлічені безсовісні, обходились з совістю на власний розсуд. Робили не те, що призначено. І тому, побувши при совісті, знову поповнювали ряди безсовісних. Так би мовити, звільняючи святе місце наступному претенденту на досконалість. Тобто, те, що вони не були небезпечними, не руйнували, не псували і не нападали, а лише вірно виконували свої обов'язки, не скасовувала їхнього самолюбства. Корисливих вчинків їхнє смирення не знімало, а наполегливе сприяння благу інших послідовно призводило до бід. І коли вийшло, що не виходить скласти сумлінну істоту, я, розкаявшись, залишила викривальну розмову про совість. Не тим, кого захоплює чи дратує її буття, скільки відіграла таку від себе силою відповідальності.

Коли я піддала своє створення самооцінці, то зрозуміла, що складати сумлінного – це те саме, що тренувати вираз думки на листі за

допомогою написання наклепів. Начебто вправляє, тільки ще й принижує учня як особистість. Не належне це заняття.

Вигаданий чи представлений сумлінний неминуче цінуватиме совість, бажає її і тому лише зовнішнім чином відрізнятиметься від безсовісного.

Значить, є смисл знову визнати особисту залежність сумлінного від того, що його таким визначає. Совість не визначається тим, хто має бути сумлінним на підставі буття совісті. І якщо хтось робить вчинок совісті, то не за бажанням, не з примусу і не під впливом індивідуальності чи обставин – не по ситуації. А тому, що не може суперечити внутрішньому вердикту: робити так і не інакше. Не може цей наказ скинути з себе. Керується вимогою універсального досвіду. Можна сказати, з права відповідальності.

Наприклад, коли накинuloся згубне, то допомогу завжди і без винятків, на будь-якому боці необхідно приймати та надавати. Немає жодного смислу відмовлятися від співдії.

Людина може відмовитися від допомоги (як надати, так і прийняти її). Але мислячий не може відмовитися від того, що відмовився при цьому брати участь у акті спасіння. Що формально йому довелося не бути учасником того, що існує як необхідність. Але бути «засобом пересування» у неминучості. Спрацює категоричний імператив – безвідмовність від відмови від безвідмовного. Прийдеться визнати певність (все-одно-причетність) акта у сфері універсальності або брехати про його випадок. Справа навіть не в тому, що доведеться брехати при бажанні приховати свій вчинок і виявити себе брехуном, а в тому, що відмова припадає на те, що може існувати тільки при його первісному залученні, задля подальшого встановлення заперечення.

Озвучу часті поневіряння байдужих. Вони знайомі мені через їх зізнання. Вони наполягають на тому, що можуть обійтися без сильнішого. З вини того, що не можуть бути слабшими за присутність сильнішого. Не можуть дозволити собі підкорятися, бо можуть жити безпорадно. За їх риторикою, це значить самотійно. Заявлено, що допомога принижує їхню честь, що інший нестерпний і неприйнятний.

Це змістовні виправдання своєї відмови від совісті. І ті, хто зрікся неминучого знову і знову тиснуть саме на це місце.

Але формально відмовитися від участі в спасінні неможливо, вже тому, що саме спасіння допускається як необхідне приреченим, а не для нього. Адже спасіння – не порятунок потерпілого, а перш за все – сумлінне явище.

Усі явлення совісті спочатку повинні задіяти саму совість. Отже відмова від спасіння – в підставі утвердження буття совісті. Як не крути, а той, хто зрікся свою дію проти сумлінного явища починає із совісті. І вона стверджується їм у принципі, тоді як відмова виявляється

конкретно. Такий несвідомо стверджує буття совісті, тому не може виробляти моральних суджень про форму спасіння.

Ось ця зона без лазівки: конкретика (одиничного) у формі (всезагальному) лише на рівні форми і є буттям совісті. Вчиняєш так, що цей вчинок буде прийнятий або відкинутий у будь-якій точці часу та простору. Вже тому, що він скоєний на рівні форми і потрібний всім без винятку. Так само, як і відомий кожному без виключень.

Відмовитися від форми спасіння, означає не скасувати вищої опіки, але самому стати щільним, стіною, суцільним, одноманітним – скасованим у спасінні. Бути безприхильним, здичілим.

Людина може прийняти опіку і повинна тоді визнати, що стала учасником спасіння. Формально випробувала щось особливо людське: усвідомила присутність сильнішого. Тим самим вона також задіяла акт спасіння на підставі совісті. І показала, що такий досвід виводиться не конкретної дії, а з актуально нескінченого. Тому той, хто прийняв допомогу, може виробляти моральні судження про форму. У задіяної в спасінні людини з'являється для цього орган. Інстанція, що дозволяє їй судити. Така людина «бачиться» (осмислюється) з будь-якої точки простору. Але упізнається вона не висловленими моральними судженнями, а тим, що здатна на такі.

Наприклад: чи може чоловік зробити аборт? Так. А судити про аборт? Ні. Тому що він робить це не із собою. Я не хочу сказати, що думки про аборт належать виключно жінкам. Чоловіки багато про це говорять і навіть розходяться у думках. Але вони, постачаючи людство праведним шляхом, доять козла, збираючи молоко в сито (це гумор Канта). Знову, це не означає, що жінки в цій справі краще розуміються. Адже та, що не пройшла цей досвід, знає про це приблизно стільки, скільки і чоловік. А та, що зробила це, завжди мислить упереджено. Грішна. Але суть у тому, що жінка здатна не тільки зробити аборт, а й виробляти моральні судження про цю не просту акцію людини. Саме тому, що вона має орган і совість діє при цьому тільки на жінку – істоту з інстанцією, яка дозволяє про це судити. А для чоловіка немає у цьому плані відповідності. Наявність вчинку є, але вчинку немає. Жінка робить аборт, а він нічого з цим вдіяти не може. Метушиться збоку: сприяє їй, хоч би що робив.

Відчути свою байдужість чи активність у досвіді спасіння – це не акт совісті, хоч, пробачте, повторююсь, без неї і не обійтися у цій справі. Але відчути відсутність/присутність (себе) у сфері спасіння – порожнечу/чистоту вищої опіки – від совісті.

Отже, совість не дає певності універсальної сфери. Ні вірному, ні тому, хто зрікся. Вона вводить розуміння дійсності універсальної сфери з подальшим визначенням активності кожного в тому, що ніким певним не обумовлюється.

Ось тут згадаю С. Кржижановського, який вустами Мюнхаузена тонко вказав на те, як діють безсовісні. Символічно вказав на те, що бути чуттєвим – це ще не означає бути сумлінним. Хоча, як правило, відразу думається, що якщо розплакався, значить відчуває. Або якщо читає Канта, значить здатний думати.

Отже письменник просив записати: сир плаче, але йому нікого не шкода.

Нам сьогодні ясно, чого сир плаче. Поплив, бо жаром на нього вплинули. І цілком очевидно, чому йому нікого не шкода. А ось людина, яка співчуває, не відчуваючи співчуття ні до чого? Істота, що впливає почуттями, але діє байдуже.

У тому випадку, коли на людину впливає лихо (як жар на сир), вона може попливти як молочний продукт твердої маси, а може «обтікати» як людина – незалежно від нещастя. Адже страждання – втрату міцності – зазнають не обов'язково, тому що трапилося лихо. А ще через здатність усвідомлювати необхідність жахливої події самої по собі.

Наприклад, коли доводиться ховати людину – людина стикається з нещастям. Що при цьому дозволяє відчути втрату іншого, пережити його втрату як свою? Якщо емпіричні відчуття, то приходить розуміння своєї втрати через втрату іншого. І тільки. Коли через те, що він вмер втрата виявляється і в тебе.

Але совість – умова можливості відчути те, що ти втратив іншого, тому що він втратив життя – фізично, але все ж таки не втратив його, незважаючи на те, що він помер – метафізично. Йдеться про те, що совість єдина підстава розуміння втрати взагалі. Тому, коли людина зіштовхується із конкретною втратою, у принципі головного не втрачає. Нехай щось і йде з життя – воно залишається в іншому. І так виявляється право відчувати втрату життя іншим, не втрачаючи іншого через смерть. Рідний пішов із життя, але він залишився в мені живим.

Під впливом емпіричних почуттів неможливо відчути втрату життя. Тому що вони впираються у втрату іншого (близького) і далі не заходять. Совість же дає усвідомлення кінцевості, а не смуток про нестачу рідного, що залишив тебе. Будучи категоричною, вона не дбає про те, щоб викликати розуміння неповноцінності життя у того, хто оплакує померлого. Хто ще живий і тому бачить смерть із боку. Совість дає розуміння абсолютних сфер. Ніяк не займаючи збиткових (тимчасових, поганих станів).

Виходить, що для того, хто визнає совість, смерть близького – не нещастя (не втрата, не зміна у житті), а необхідність, обов'язок, закон, що має відношення до кожного. А ось безсовісний оплакує померлого з любові до себе чи з жалю до себе. Його сльози та його жаль не від усвідомлення, що смерті не обминути, а по собі. Йому не шкода того, хто помер. Його просто лякає смерть.

Не маючи бажання закінчувати розмову про совість на смерті, підсумую відмінність сумлінного та безсовісного через сферу моральності. Адже ми звикли ідентифікувати сумлінність ставлення людини до події, у міру того, як часто вона вихваляє чи принижує гідність іншого. Здається, що якщо хтось зробив у чийсь бік непристойний жест – значить там ворог цього нахабника. А якщо один обнімає іншого, то між ними щирість.

Проте, совість, на відміну від емпіричних почуттів, дає розуміння неусувної образи і не має відношення до конкретного паскудства.

Безсовісні, коли стикаються з хамством, відчують огиду. І далі – нічого. Тому що керуються виявленими знаками. І тільки совість при хамстві дає відчуття самої бездушності. Тобто не тільки бездушність зухвальця, який закинув образливе на твою адресу. А додатково і обов'язково – потворність бездушності. Для совісного не так болісна бездушність іншого через його нахабство, як те, що людині не позбутися хамства.

Значить унікальність совісті в тому, що вона не є турботою людини про себе певну. Вона турбота про існування морального діяча, моральності як такої. І, насамкінець, безсовісна дія – це не акт спрямований проти морального світу чи існування розумної людини у світі, а будь-яке емпіричне діяння, що вчинене заради своєї вигоди. Або через власну бездушність. І кожний з таких дрібних (приватних) незначних актів є загальним досвідом дії проти існування моральності та сумлінної істоти.